

חוקת א' פשוטו של מקרא

מדוע מדגיש רש"י "מכאן... שלא יהיה אכזרי מלמחול", בשעה שבמדרש מובא מקור נוסף לחובת המחילה – מחילת אברהם לאבימלך? • מדוע אמר ה' למשה לעשות את הנחש מממונו הפרטי ולא משל בני־ישראל? • שלושה דיני מחילה בדברי הרמב"ם – בהלכות דעות, בהלכות תשובה ובהלכות חובל ומזיק • שלוש דרגות של מחילה – מחילה על החטא, מחילה לחוטא והתפייסות מלאה

ועפ"ז צריך להבין: למה כתב רש"י "מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה", בשעה שניתן ללמוד זאת כבר מפסוק קודם, "ויתפלל אברהם גו", כדמוכח מדברי התנחומא?⁷

[ועוד: לימוד זה מאברהם הוא משנה מפורשת במסכת בבא קמא⁸: "אע"פ שהוא (החובל בחבירו) נותן לו (כל חמשת הדברים) אין נמחל לו (מן הצער של הבושת שביישו)⁹ עד שיבקש ממנו שנאמר¹⁰ ועתה השב אשת

א. בפרשתנו מסופר בכתוב (מעשה נחש הנחושת)¹: "וידבר העם באלקים ובמשה גו' וישלח ה' בעם את הנחשים גו' ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו גו' התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם".

ובפירושו על "ויתפלל משה" כתב רש"י: "מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה² שלא יהא אכזרי מלמחול". ויש גורסין "אכזרי למחול"³.

מקורו של פירוש זה הוא בתנחומא⁴, וזה לשונו שם: "להודיע ענותנותו של משה שלא נשתהה לבקש עליהם רחמים ולהודיע כח התשובה כיון שאמרו חטאנו מיד נתרצה להם שאין המוחל נעשה להם אכזרי וכן הוא אומר⁵ ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא האלקים⁶ את אבימלך ואת גו'" (ולהלן שם הובא פסוק נוסף שנאמר באיוב).

(1) כא, ה"ז.

(2) בדפוס שני ובכמה כת"י רש"י (שתח"י) "שמבקשים ממנו מוטו". ובכת"י א' "רחמים להתפייס".

(3) כן הוא בדפוס ראשון ובכמה כת"י רש"י (שתח"י). ונראה יותר כדלקמן ס"ו.

(4) פרשתנו יט. ועד"ז בכמדר פ"ט, כג. וראה לקמן הערה 7.

(5) וירא כ, יז.

(6) כן הוא בתנחומא. ובכתוב: אלקים.

(7) במ"כ לבמדב"ר שם: בתנחומא גרס מכאן שלא יהיה המוחל אכזרי. ולפינו בתנחומא ליתא (וכמו שהעיר בעץ יוסף לתנחומא שם). אבל כן הוא ביל"ש עה"פ (כא, ז). וליתא שם ההמשך "וכה"א ויתפלל אברהם גו". ובתנחומא (באבער) פרשתנו מו: ללמדך שאין המוחל נעשה אכזרי. וגם שם ליתא ההמשך "וכה"א ויתפלל אברהם גו". אבל בכל אופן צריך ביאור דהרי רש"י לא כתב כאן רבותינו דרשו וכיו"ב, ובפשטות הכתובים ה"ז מוכח לכאורה גם מאברהם.

(8) צב, א.

(9) כן הוא ברמב"ם הל' חובל ומזיק פ"ה ה"ט. טוש"ע חו"מ סי' תכב. וראה לקמן הערה 27 – פי' הראב"ד והמאירי.

(10) לשון הטור חו"מ שם (וראה ב"ח ופרישה שכן היא הנוסחא המדויקת) – ע"פ ברייתא ב"ק שם (וראה פרש"י שם. ועד"ז במאירי שם). וראה פרישה שם, ובסמ"ע לשו"ע חו"מ שם עוד גירסא "מן הצער והבושת". ואכ"מ.

(11) וירא כ, יז.

משא"כ אצל אבימלך לא היתה כל בקשת מחילה: באמירתו¹⁷ "מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה מעשים אשר לא יעשו עמדי . . מה ראית כי עשית את הדבר הזה" אין תוכן של בקשת מחילה, ואדרבה – זהו נוסח של תביעה מאברהם,

[וכן משמע גם מפשטות הלשון בתוספתא¹⁸, שלא היתה שם כל בקשת מחילה¹⁹: "החובל בחבירו אע"פ שלא ביקש החובל מן הנחבל צריך שיבקש עליו רחמים שנאמר ויתפלל אברהם אל האלקים"]:

ולפיכך כתב רש"י שדוקא "מכאן (למדנו) למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול".

אבל באמת אי אפשר לתרץ כן, כי עפ"ז – אדרבה – התמיהה מתחזקת: למה לא למדנו מ"ויתפלל אברהם" שאפילו במקום שלא היתה בקשת מחילה לא יהא אכזרי מלמחול (ומכל"שכן לאחר בקשת מחילה).

[וכן אין לפרש, לפי הנ"ל, שמ"ויתפלל אברהם" אינו מוכח כלל שמחל על כך – דיתכן שביקש רחמים ללא בקשת מחילה עליידי אבימלך וללא מחילה מצדו, על-דרך תפלתו על סדום וכו' (וכן נפרש גם בכוונת התוספתא) –

שהרי (נוסף על הדוחק לפרש²⁰ שביקש

וגו'¹² ומנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי¹³ (ויש גורסין¹⁴: ומנין שלא יהא המוחל אכזרי) שנאמר ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך וגו'¹⁵.

ולפי זה תמוה, למה פירש רש"י בפשוטו של מקרא שלמדנו זאת "מכאן", מהאמור לגבי משה, ולא (כבמשנה, שלמדים זאת) מהנאמר "ויתפלל אברהם אל האלקים" [?].

ועוד זאת – במאורע דאברהם מצינו חידוש גדול יותר באופן וחיוב המחילה: הן מצד חומר החטא – שבלקחת שרה אשתו לבית אבימלך יש לכאורה פגיעה וצער גדולים יותר¹⁶ מאשר בכך ש"דברו במשה"; והן מצד המחילה וסילוק העונש – ששם נאמר "ויתפלל אברהם גו' (ותיכף ומיד) וירפא אלקים גו'", ואילו בפרשתנו היה תנאי בדבר, "עשה¹⁶ לך שרף . . והיה כל הנשון וראה אותו וחי", היינו שהעונש לא הוסר תיכף ומיד.

ב. לכאורה היה אפשר לומר, ש(לדעת רש"י) על-פי פשוטו של מקרא, רק בפרשתנו ישנו ענין של בקשת מחילה:

בני ישראל אמרו "חטאנו כי דברנו בה' ובך התפלל אל ה'";

12) כן הוא במשנה שבמשניות (פ"ח מ"ז), שבש"ס בבלי ובע"י. ובירושלמי (פ"ח ה"ז) הובא גם ההמשך "האיש כי נביא הוא". וראה שינויי נוסחאות למשניות ב"ק שם.

13) כן הוא במשנה בש"ס בבלי ובע"י. וכן הוא במפרשי הש"ס.

14) כן הוא במשנה שבמשניות ובמשנה שבירושלמי שם. וראה מלאכת שלמה למשניות שם ש"כ צ"ל וכן הגיה הר"ר יהוסף". וראה בפרטיות בשינויי נוסחאות למשניות שם.

15) ראה בנסמן בהערות שלפנ"ז, שינויי נוסחאות (איזה חלק מהכתוב נעתק במשנה).

16) ראה מלאכת שלמה למשניות שם. ובמדרש הגדול לוירא שם, יז: ילמד כל אדם דרך ארץ מאברהם אבינו יש לך קשה יתר מזה שנוטלין אשתו בעל כרחו וכיון שביקש ממנו מחילה מחל כו'.

* (16) כא, ח.

17) וירא כ, ט"י.

18) ב"ק פ"ט, יא.

19) כן פירש במנחת בכורים לתוספתא שם בפ' השני (וכן מפורש בספר חסידים ס' שס: אע"פ שלא בקש החובל מן הנחבל שימחול צריך הנחבל כו'). אבל בפירושו הראשון כתב "אע"פ שלא ביקש החובל מן הנחבל שיתפלל בעדו אבל בקשת מחילה בעינן" (וראה ספר חסידים ס' תשנד). וראה חסדי דוד (השלם) לתוספתא שם (ולפירוש השני בחסדי דוד "א"נ קמ"ל שהוא לטובתו (של הנחבל) שכיון שגם הוא צריך רחמים כו'" – אין הענין בתוספתא שייך לכאן). וראה פני משה לירושלמי ב"ק שם.

20) ושאיני סדום וכו' – שהקב"ה עוררו וכו'. וראה פרש"י וירא יח, יז. ואכ"מ.

ועבדים ושפחות ויתן לאברהם גו", שעליו פירש רש"י "כדי שיתפייס ויתפלל עליו", מובן – דלא כנ"ל – שנדרשה כאן בקשת מחילה מצד אבימלך והתפייסות מצד אברהם²⁶, וכדמוכח גם מזה שלא מצינו שמיאן אברהם לקבל את מתנת אבימלך²⁷.

והטעם שהיה צורך (בבקשת מחילה ו) בפיוס מובן בפשטות: מאחר שסוף־סוף חטא אבימלך (ובחטא חמור ביותר) כלפי אברהם (וכוונת אבימלך אין בה כדי לשנות זאת), ממילא נדרשה בקשת מחילה²⁷ מצד אבימלך והתפייסות מצד אברהם²⁸.

– והקושיא במקומה עומדת: למה לא נלמד

רחמים אע"פ שלא מחל לו –) עפ"ז שוב אין הכרח גם ללימוד מפרשתנו, שבה נאמרה אותה הלשון האמורה באברהם ("ויתפלל אברהם") – "ויתפלל משה".

ועל כרחק צריך לומר שהלשון "ויתפלל" מוכיחה שהיה כאן ענין המחילה²¹ – וממילא אפשר ללמוד מ"ויתפלל אברהם" כשם שלמדנו מ"ויתפלל משה", והדרא קושיא לדוכתא, כנ"ל].

ג. לכאורה יש לומר, שאליבא דרש"י²² אי אפשר ללמוד מ"ויתפלל אברהם", כי שם לא נדרשה כל בקשת מחילה (מצד אבימלך) ו(ממילא) גם לא מחילה מצד אברהם:

טענת אבימלך היתה²³: "בתם לבבי . . עשיתי זאת", ודבריו נתקבלו אצל הקב"ה, "גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשיתי זאת ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי על כן לא נתתיך לנגוע אליה"²⁴, והיינו שלא היתה לו כוונה לעשות עוולה לאברהם, ועל כן אין כאן מקום לכל ענין בקשת המחילה (ולמחילה).

וכן משמע מן הכתוב, בדברי ה' אל אבימלך, "ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחי"ה – כלומר שעליו רק להשיב את שרה (ובכך בלבד די לצורך) "ויתפלל בעדך וחי"ה", וכמו שפירש רש"י "השב אשת האיש – ואל תהא סבור שמא כו' או ישנאך ולא יתפלל עליך כו' כי נביא הוא ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך".

אולם, מן הכתוב²⁵ "ויקה אבימלך צאן ובקר

26 ולפ"ז מובן דזה שפי' רש"י "כי נביא הוא ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך" אין הכוונה שאין צריך מחילה ופיוס מצד אברהם, אלא דאם היה נוגע בה ח"ו לא היה מועיל לאבימלך שום דבר. אבל פשיטא דגם כשלא נגע בה היה צריך לפיוס דאברהם. וראה לקמן הערה 28.

27 בשטמ"ק (ב"ק שם) בשם גאון "אבל צערו אע"פ שמשלם לו את הצער אפילו יהא נותן לו כל ממון שבעולם אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו, דצערא גופא לא קא מחיל משום אגר ממונא". ובמאירי שם (והובא גם בשטמ"ק משמו) גורס כן במשנה "אע"פ שהוא נותן לו כל ממון שבעולם אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו שנאמר כו". ובחי' הראב"ד (שהובא בשטמ"ק שם) מפרש "זאע"פ שנתן אבימלך לאברהם אלף כסף וצאן ובקר אעפ"כ לא נתרפא עד שנתפלל בעדו"; והיינו שנתנית המתנות כו' של אבימלך לא היתה מספקת לפייסו. אבל בפשוטו של מקרא, אין הפרש לכאורה באיזה אופן באה בקשת פיוס ומחילה. ובפשטות יש לומר שנתנית המתנות היתה ביחד עם בקשת מחילה בכדי שתתקבל מחילתו – "כדי שיתפייס ויתפלל עליו".

*27 (וכן מפורש בשו"ע אדמו"ר הזקן חלק חו"מ הל' נזקי גוף ונפש ס"ו: החובל כו' אפילו שלא בכוונה כו' אין מתכפר לו עד שיבקש ממנו וימחול לו כו').

28 (וכן מוכח מזה גופא שהיה צורך שאברהם יתפלל בעדו ולא רפאו הקב"ה תיכף כשהחזיר את שרה – ראה בפירוש הראיה מאברהם בנסמן לעיל הערה 21 ובנ"כ טושו"ע חו"מ שם).

* (כן הוא בחי' הראב"ד הנדפס מכת"י (ירושלים, תשכ"ג). ובשטמ"ק שם: שהתפלל אברהם בעדו.

21 ראה מאירי במשנה: והוא שנאמר באבימלך כו' כלומר שתבקש ממנו עד שימחול לך בלב טוב כל כך שיהא מתפלל בעדך (וראה גם מדרש הגדול וירא שם). וראה בפרטיות במפרשי הש"ס, מפרשים למשניות והע"י בפי' הראיה דהמשנה.

22 (וכן לגירסת התנחומא (באבער) ויל"ש (דלעיל הערה 7) דלמדין מכאן ולא הובא הא דויתפלל אברהם.

23 וירא כ, ה.

24 שם, ו.

25 שם, יד.

והנפקא־מינה בפועל בין האופנים היא: אם לא בא המוחל אלא להציל את הלה מן העונש על חטאו, הרי הוא משתדל במחילתו רק במדה הנחוצה להצלתו מן העונש שחל עליו עליידי חטא פרטי זה; משא"כ באופן השני, ובפרט באופן שהמחילה היא בלב שלם, נוגעת למוחל טובתו של הזולת, ועל כן המחילה היא באופן שהוא מתאמץ בדבר ביתר שאת, עד שיפעל שמצבו של הלה (ישתנה ו)יהיה כדבעי לגמרי, ואף "קקודם החטא", בטרם עשה עוולה זו (כלפי המוחל).

ה. וזהו החילוק בין "ויתפלל אברהם", מחילתו של אברהם, ובין המחילה שבפרשתנו: באברהם נאמר "ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך גו' וילדו" – תפלתו ובקשתו של אברהם היתה בנוגע לרפואתו של אבימלך כו', שיוסר מאבימלך ומבני ביתו העונש שנגזר עליהם.

אבל בפרשתנו נאמר (לא "ויתפלל משה אל ה'" סתם) (ככתפלת אברהם: "ויתפלל אברהם אל האלקים"), אלא בתוספת הדגשה) – ("ויתפלל משה) בעד העם"³⁵, היינו שמצב העם היה נוגע למשה, ומגמתו בתפלתו לא היתה שיתבטל העונש (של הנחשים כו') בלבד, אלא שיתוקן מצבו של העם.

וזהו שממשיך הכתוב ואומר שעל תפלה זו בא מענהו של הקב"ה "עשה לך שרף": עלי-

מ"ויתפלל אברהם" – "מכאן . . . שלא יהא אכזרי מלמחול"?

ד. ויובן בהקדם הדיוק בלשון רש"י "שלא יהא אכזרי מלמחול". דהנה, בתנחומא²⁹ הלשון היא כנ"ל "שאין המוחל נעשה (להם) אכזרי", "שלא יהיה המוחל אכזרי"³⁰ וכיוצא בזה, ועל־דרך־זה היא לשון המשנה³¹; ואילו רש"י שינה וכתב (לא "שלא יהא המוחל אכזרי", אלא) "שלא יהא אכזרי מלמחול"³².

ויש לומר, שהחידוש בזה הוא (לא כל־כך בעצם המחילה, כי אם) באופן המחילה.

וההסבר בזה: מחילה יכולה להיות בכמה אופנים, ומהם: א) אדם מוחל לזולתו על החטא שחטא כלפיו כדי שהזולת לא ייענש; ב) המחילה לזולתו אינה רק בגלל רצונו להצילו מן העונש, אלא אכן אין בלבו טינא; ג) זוהי מחילה בלב שלם, באופן שנתפייס המוחל לגמרי, ומעתה הנמחל "מרוצה וחביב לפניו קקודם החטא"³³.

ובסגנון אחר קצת: באופן הראשון מחילת האדם היא על החטא אשר פגע בו; באופן השני מחילתו היא לאדם שחטא; ובאופן השלישי הוא אף עוקר את החטא מעיקרו ולא נשאר ממנו שום רושם כלל³⁴.

29) ועד"ז בתנחומא באבער (שבהערה 7) ובבמדב"ר (שבהערה 4).

30) מ"כ ויל"ש שבהערה 7.

31) ב"ק שם.

32) להעיר שעד"ז הוא הלשון ברמ"א או"ח סי' תרו ס"א. שו"ע אדמו"ר הזקן שם סי"ד. אגרת התשובה פי"א (ק, א). ובשו"ע חו"מ שם: ואסור לנחבל להיות אכזרי מלמחול. וראה הלשון בטור שם. וראה לקמן הערה 61.

33) עד"ז לשון אדמו"ר הזקן באגרת התשובה רפ"ב לענין כפרה לפני ה'. וראה גם רמב"ם הל' תשובה פ"ז ה"ד ש"הבעל תשובה . . . אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאלו לא חטא מעולם". – ולהעיר מהחידוש "מעולם" (ועד"ז הוא באגרת התשובה פ"א – צא, רע"א) – לא רק בנוגע לחטא עליו שב. וראה לקוטי ביאורים בספר התניא (ח"ב ע' נט ואילך). לקוטי שיחות ח"ט ע' 394 הערה 20.

34) ראה יומא פו, סע"א בחטא שבין אדם למקום,

דבתשובה מאהבה "נעקר עונו מתחתלו" (פרש"י שם ד"ה כאן), משא"כ בתשובה מיראה ש"מקצת שמו עליו" (פרש"י שם ד"ה וכתוב ארפא). ולהעיר מצפנת פנעח להל' תשובה פ"ב ה"ב בסופו דיש נפק"מ בין ג' תשובות מאהבה, מיראה וע"י יסורין. עיי"ש. וראה לעיל שיחה ג לפרשת אחרי סי"ד ואילך.

35) ד"בעד העם" מיותר, שהרי זה בא בהמשך לבקשת העם "התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש" (וכמו שלא נאמר ד"ויתפלל אברהם . . . בעד אבימלך"), אבל אין הכוונה להכרחו של רש"י הוא רק מהתיבות "בעד העם" (כי אז הול"ל "וגו") כי אם מכל הפרשה – ראה לקמן הערה 44.

בני ישראל לידי תשובה⁴¹, "משעבדין את לבם לאביהם שבשמים".

ו. וזהו דיוק לשון רש"י "מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחזול", ולא "שלא יהא המוחל אכזרי" (סתם):

הלשון "שלא יהא המוחל אכזרי" מתייחסת לגברא עצמו – שלא יהיה אדם אכזר (בכללות), דהיינו: כאשר אדם אינו מוחל לזולתו ובשל כך נענש הלה, הרי זו אכזריות, ופרט זה – שלא יהיה המוחל "אכזרי" – אכן למדנו⁴² מ"ויתפלל אברהם"⁴³:

אך החידוש שבענין זה בפרשתנו הוא, ש"מכאן"⁴⁴ למדנו "שלא יהא אכזרי מלמחזול": לשון זו אינה מתייחסת לגברא (בכללותו) [שלא יהיה המוחל "אכזרי" וממילא ימחל לזולתו (מפני שאם לא ימחל לו ייענש)], אלא לפעולת המחילה, שבענין המחילה "לא יהא אכזרי (מלמחזול)" – שהמחילה גופא לא תהיה באופן שהמוחל הנו "אכזרי":

41) וזהו גם הטעם שנעשה בדמות נחש לעורר אותם ביותר לחזור בתשובה ע"י שרואה את הדבר שהזיקו (גו"א לפרש"י שם. וראה לעיל ח"ב שם).

42) ורש"י לא הוצרך לפרשו, כי אי"ז חידוש לגבי הנהגת אברהם, משא"כ בפרשתנו שזה מוסיף הבנה באופן רפואת בני" (כדלעיל סעיף ה). וראה לקמן הערה 46.

43) ולכאורה זוהי הכוונה במשנה לגירסא לפנינו "ומנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך גו". ויומחק גם זה שמביא המשך הכתוב "וירפא אלקים" – ראה מאירי שם: ואם לא מחל לו נקרא אכזרי הואיל ובקש ממנו כראוי שנמצא שאינו חושש על עונש חבירו. ועי"ש המשך לשונו. וראה חדא"ג מהרש"א למשנה ב"ק שם.

44) היינו מכללות המשך הסיפור (כדלעיל בפנים סעיף ה). ולכן מעתיק רש"י מהכתוב רק התיבות "ויתפלל משה" (מבלי להוסיף "וגו") – כמדובר כמה פעמים (ראה ספר כללי רש"י "קה"ת תנש"א) פ"ו. וש"נ דכאשר כוונת רש"י היא לכללות הענין – מעתיק רק התחלת הענין, ואינו מוסיף (גם) "וגו". והטעם, כי אז אפשר לטעות שכוונתו רק להמשך התיבות באותו הפסוק (וכמו בנידון דידן – "בעד העם"), ולא לכל המשך הענין.

פי פשוטו של מקרא, "לך" פירושו "משלך"³⁶ (על-דרך מה שפירש רש"י³⁷ על "עשה לך שתי חצוצרות כסף") – ולכאורה, מאחר שהדבר נוגע לבני ישראל אשר "דברו בה' ובמשה", היה מתאים יותר שהשרף יעשה משלהם דוקא, משל ציבור,

אלא שבכך רמז הקב"ה למשה כי עליו לעשות זאת באופן שיהיה ניכר שהדבר נוגע לו ("לך – משלך").

ובכך יראה כי הוא עומד כאן לצדס.

וזו היתה מטרת עשיית נחש הנחושת – לא (רק) לפעול את רפואתם של בני ישראל, אלא לעוררם שיהיו "ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים"³⁸ – שתהיה תשובתם לא רק בנוגע לחטא הדיבור והשייך אל זה, אלא³⁹ תהיה זו תשובה של שעבוד הלב לשמים (ולכן נצטווה³⁹ "ושים אותו על נס", ואזי "והיה אם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחושת וחי", כביאור רש"י בפסוקים בהמשך הפרשה⁴⁰).

וזהו הטעם לכך שהרפואה לא באה תיכף לאחר תפלת משה, כמו שנאמר באברהם "ויתפלל... אל האלקים (ולאלתר) וירפא אלקים את אבימלך גו", אלא רק על-ידי "ויעש משה גו" וישימהו על הנס גו' והביט", שכן הכוונה כאן לא היתה רק העדר העונש, אלא (גם) להביא את

36) ע"ד הש"ס – ראה ע"ז מד, א. ובארוכה – יומא ג, סע"א ואילך.

37) בהעלותך י, ב. ולכן אין רש"י צריך לפרשו עוה"פ כאן בפרשתנו.

38) לשון רש"י כא, ח: אמרו רבותינו. ובא בהמשך לבאר ולהסביר דבריו לפני"ז "שלא היה ממחר נשך הנחש להתרפאות אלא א"כ מביט בו בכוונה", שפירושו לא הבטה אל "נחש הנחושת" מצ"ע בכוונה, אלא הסתכלות כשהוא על נס, כלפי מעלה כו' – ראה בנסמן בהערה 40.

39) ראה הערה 33 בנוגע לדיוק "מעולם" – ואולי (גם) זה המקור לחידוש זה.

*39) כא, ח"ט.

40) וראה לעיל ח"ב שיחה א לפרשתנו ס"ג ואילך.

בהלכות דעות⁵⁰ כתב: "כשיחטא איש לאיש לא ישתמנו וישתוק כו' אלא מצוה עליו להודיע כו'", וסיים: "ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול ולא יהא המוחל אכזרי שנאמר⁵¹ כו'".

בהלכות תשובה⁵²: אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס אלא יהא נוח לרצות וקשה לכעוס ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפצה.

ובהלכות חובל ומזיק⁵³: ואסור לנחבל להיות אכזרי ולא ימחול (לו⁵⁴) אין זו דרך זרע ישראל אלא כיון שביקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושניה וידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו ימחול לו וכל הממהר למחול הרי הוא משובח ורוח חכמים נוחה הימנו.

וצריך להבין הטעם לשינויי הלשונות והפרטים בין שלשת המקומות:

א) בהלכות דעות הלשון היא "ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול ולא יהא המוחל אכזרי כו'", משא"כ בהלכות תשובה ובהלכות חובל ומזיק נאמר הדבר בלשון "אסור" – "אסור⁵⁵

כאשר המחילה היא רק לשם הסרת העונש, אין זו מחילה אמיתית אלא מחילה "אכזרית", שהרי יש למוחל טינא בלבד, קפידא וכיוצא בזה, כלפי הנמחל; ודוקא כאשר הוא מוחל לו בלב שלם⁴⁵, הרי זו מחילה טהורה מכל "אכזריות"⁴⁶. ויומתק יותר על-פי הגירסא⁴⁷ "אכזרי למחול" – אכזרי במחילתו.

ולהוסיף, שאליבא דגירסא זו מובן גם כיצד בא מעתיק פירוש רש"י לשנות ולכתוב "מלמחול" – כיון שלא הבין איך ישכנו יחד "אכזרי" ו"למחול", ועל כן הוסיף מ', "מלמחול". משא"כ אם תמצוי לומר להיפך, שרש"י כתב "מלמחול" – מנין נולד השינוי (הטעות) "למחול"?!

ודוגמא לדבר, מעין אכזרי במחילה – הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות, שאיבד זכותו אפילו נתן לו אלף זהובים⁴⁸.

ז. על-פי כל הנ"ל יש לבאר גם כמה שינויים בלשון הרמב"ם בנוגע לענין הנ"ל, שלא יהיה המוחל אכזרי מלמחול, שהביאו שלש פעמים (לכל הפחות)⁴⁹:

(45) "שלא יהא אכזרי מלמחול" משמעו (גם) שלא ימנע עצמו מלמחול עוד הפעם ועוד הפעם.

(46) ולכן כתב רש"י בלשון "שלא יהא אכזרי מלמחול", ולא בלשון "שימחול מחילה גמורה", וכיו"ב – להורות הכרח הדבר עד כדי כך שבלעדו הרי הוא אכזרי.

ומה שכתב רש"י שזהו לימוד והוראה לכל ("מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול") ולא כפשוט הכתוב (סיפור שמושה לא היה (ח"ו) אכזרי מלמחול) – כי לאחרי כל מה שנאמר בתורה לפני"ז ביחס של משה לבני", איך שמסר נפשו עליהם, ובפרט לאחרי תפלתו ובקשתו בפ' שלח (במרגלים) ופ' קרח, אין הנהגה זו חידוש בנוגע למשה. ועל כרחק צריך לומר, דזה שהתורה סיפרה זה בפרטי הדבר הוא – בכדי ללמד, לאחרי – מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול.

(47) נסמן לעיל הערה 3.

(48) רמב"ם הל' מת"ע פ"ה ה"ד. וראה טושו"ע חיו"ד סי' רמט ס"ג (בשינוי לשון. ואכ"מ).

(49) בשייכות לבקשת מחילה. וראה רמב"ם הל' ת"ת

פ"ז הי"ג בנוגע להנהגת ת"ח "וחסידים הראשונים". ובכ"מ ברמב"ם באופן כללי – דישאל רחמנים הם ואין אכזריות מצויה אלא בעכ"ם (ראה הל' איסורי ביאה פ"ט הי"ז. הל' מתנות עניים פ"י ה"ב. סוף הל' עבדים. ועוד).

(50) פ"ו ה"ו.

(51) ומביא הכתוב דפ' וירא וייתפלל אברהם אל האלקים. וראה רמב"ם ספר המדע – ירושלים, תשכ"ד – בשינויי נוסחאות, שלכמה גי' הובא גם המשך הכתוב. עיי"ש.

(52) פ"ב ה"י.

(53) פ"ה ה"י.

(54) כן הוא בכמה כת"י דהרמב"ם (ראה רמב"ם הוצאת פרענקל, וב"לקוט ש"נ" שם). ובכמה כת"י ודפוסים ליתא "לו". וראה לקמן בפנים סעיף ט.

(55) לכמה גי' התחלת ההלכה בהל' תשובה שם היא "לפי שאסור" וכיו"ב. ולפי"ז קאי על הנאמר בהלכה לפני"ז דכשלא רצה למחול לאחר פעם שלישית "הוא החוטא" – ראה רמב"ם ספר המדע הנ"ל.

אבל לרוב הגי' התחלת ההלכה היא (כנדפס) "אסור לאדם כו'". ולפי"ז י"ל שקאי גם על פעם הא'. וראה חבור

שקשור לחבלה וההיזק – שהמחילה היא כדי שתתכפר העבירה של הזולת ועי"ז יפטר מן העונש.

(ב) בהלכות תשובה עוסק הרמב"ם בגדר המחילה כדבר הנוגע (לא כלי"ך לחטא והעונש הפרטי, אלא) לתשובה של האדם החוטא, והמחילה היא כדי שתשובת הנמחל תהיה כדבעי: עלידי⁵⁸ מחילתו (הגמורה) של המוחל לזולתו, יהיה הלה – עלידי התשובה שלו – "מרוצה"⁵⁹ וחביב. . כקודם החטא, נקי ורצוי לגמרי⁵⁹.

(ג) בהלכות דעות עוסק הרמב"ם בגדר המחילה כפרט בדעות – מדות של האדם⁶⁰, והיינו המחילה הנוגעת למדותיו של האדם המוחל עצמו.

וזהו שבהלכות דעות פתח הרמב"ם הלכה זו "כשיחטא איש לאיש לא ישתמו וישתוק כו' אלא מצוה עליו להודיעו כו'": השלילה "לא ישתמו" והמצוה "להודיעו" אינן (כלי"ך) מצד החוטא, כי אם מצד האיש הנפגע גופא, שלא ינטור בלבו שנאה כלפי החוטא, אלא (אדרבה) "מצוה להודיעו ולומר לו כו'".

ובהמשך לזה כתב "ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול ולא יהא המוחל אכזרי", מבלי להזכיר כאן את האיסור שבדבר או את החובה למחול לאחר בקשת מחילה שתים או שלש פעמים, שכן בדבריו כאן מייירי (בעיקר) בטובה ובתועלת שבדבר עבור המוחל וה"דעות" שלו; מצד דעות ומדות המוחל, "אם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול ולא יהא המוחל

לאדם להיות אכזרי", "אסור לנחבל להיות אכזרי".

(ב) בהלכות חובל ומזיק מבאר הרמב"ם בפרטיות אימתי וכיצד על האדם למחול: "כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושניה וידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו ימחול לו", ואילו בהלכות תשובה (ועלי"ך-זה בהלכות דעות) לא הביא תנאים ופרטים אלו ביחס למוחל, שימחול רק לאחר בקשת מחילה שתי פעמים כו' (ורק לעיל שם⁵⁶ כתב מעין זה ביחס למבקש המחילה – "לא רצה חברו למחול לו מביא לו שורה של שלשה בני אדם כו' לא נתרצה להן מביא לו שניה ושלישית כו'")⁵⁷ – אבל כתב שם פרטים אחרים: "אלא יהא נוח לרצות וקשה לכעוס ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפוצה ואפילו הצר לו וחטא לו הרבה לא יקום ולא יטור וזהו דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון כו'".

(ג) דיוקי הלשונות: בהלכות דעות כתב "ולא יהא המוחל אכזרי", בהלכות תשובה – "אסור לאדם להיות אכזרי", ובהלכות חובל ומזיק – "ואסור לנחבל להיות אכזרי".

(ד) ועלי"ך-זה הדיוקים בהמשך הלשון: בהלכות תשובה – "אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס", בהלכות חובל ומזיק – "אסור לנחבל להיות אכזרי ולא ימחול (לו)", ובהלכות דעות לא באה כלל הוספה כזו.

ח. ויש לומר הביאור בזה על-פי הנ"ל:

בצורך במחילה יש שלשה אופנים וחלוקות:

(א) בהלכות חובל ומזיק עוסק הרמב"ם בגדר המחילה בתור דין ב"חובל ומזיק", היינו במה

(58) ולהעיר מהענין דכמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם (משלי כז, ט).

(59) להעיר מחובת הלבבות שער התשובה פ"ז קרוב לסופו, דמשמע שבאם לא שב מהעבירות שבין אדם לחבירו גם תשובתו על העבירות שלו שבין אדם למקום אינה מועילה כ"כ. וראה לקמן ח"ו שיחה ב ליום הכיפורים הערה 40 (וראה שם בפנים ס"ט). וש"נ.

(60) ובהל' דעות יש חילוק בין פ"ה ופ"ו – ראה לקוטי שיחות חכ"ז ע' 160 ואילך. ואכ"מ.

התשובה למאירי מאמר א (משיב נפש) פ"א (ע' 209). וראה לקמן בפנים ובהערה 61.

(56) הל' תשובה שם ה"ט.

(57) ראה ב"ח, פרישה, סמ"ע (סק"ה) בחו"מ שם (סו"ס תכב).

לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו אע"פ שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו כו" –

ולכן המשיך וכתב "אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס אלא יהא נוח לרצות כו" (אע"פ שלכאורה דבר זה שייך להלכות מדות ודעות), שכן דרכי ואופני המחילה, באופן של "מוחל בלב שלם ובנפש חפצה כו", נוגעים (גם) לשלימות התשובה של החובל; כלומר, על המחילה להיות לא רק מחילה לשם הסרת העונש שעל חטא פרטי זה, אלא מחילה שלימה עד שנעשה מרובה וחביב לפניו.

ולפיכך לא הובאה כאן ההדגשה על בקשת המחילה שלש פעמים, אלא נאמר ש"בשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפצה" – דבר המעיד על כך שאין כאן רק מחילה על חטאו, אלא הלה אף נעשה מרובה לפניו לגמרי.

ט. וזהו גם הטעם לשאר שינויי הלשונות: בהלכות חובל ומזיק כתב "אסור לנחבל להיות אכזרי ולא ימחול לו", ובהלכות תשובה – "אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס":

בהלכות חובל ומזיק דרוש בעיקר ענין המחילה הקשור לפעולת החבלה והבא כדי לסלק את העונש, ולכן הלשון היא "אסור לנחבל . . ימחול לו"⁶⁴;

משא"כ בהלכות תשובה, כנ"ל, אין מחילתו מוגבלת רק לסילוק העונש על הפגיעה ("כגון החובל את חבירו או המקלל חבירו או גוזלו", וכן "הקניט את חבירו", כמו שפירט בהלכה הקודמת), אלא, בתור "אדם" – איש ישראל – אשר מגמתו היא הדאגה לטובתו של חבירו, ולכן עליו (לא רק למחול לו עד כדי סילוק העונש, אלא גם) "להתפייס" כדי שגייע הלה לידי שלימות התשובה.

[ועפ"ז יש לתרץ הסתירה והקושיא שבדברי

אכזרי" – מיד לאחר הבקשה הראשונה, לא תהיה אכזריות בלבו אלא ימחול לו⁶⁵.

משא"כ בהלכות חובל ומזיק מיירי ב(אופן ו)גדר המחילה כדבר הנוגע לכפרת החובל על חטא זה, וכמו שכתב שם בהלכה הקודמת⁶² "אין מתכפר לו ולא נמחל עונו עד שיבקש מן הנחבל וימחול לו".

ולכן נוגע שם הפירוט "כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושניה וידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו ימחול לו", היינו שדוקא בראותו את השתדלותו והכנעתו של הלה, המעידות כי "שב מחטאו וניחם על רעתו" – אזי ראוי שימחול לחוטא כדי שיתכפר לו חטאו ולא יענש עליו.

אולם בהלכות תשובה מיירי במחילה הנוגעת לכללות ושלימות התשובה של החובל וכו' – ועל כך כתב שם בהלכה הקודמת⁶³ "אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרין אלא כו' אבל עבירות שבין אדם לחבירו כגון החובל את חבירו . . או גוזלו וכיוצא בזה אינו נמחל לו לעולם עד שיתן

(61) ראה חבור התשובה למאירי שם ובנסמן לעיל הערה 57.

וי"ל שזהו גם ההידוש בפרשתנו – לפי התנחומא (באבער), במדבר"ר ויל"ש שם (נסמן לעיל הערה 4, 7) – "מיד נתרצה להם שאין המוחל נעשה אכזרי", והיינו שמצד זה שאין המוחל נעשה אכזרי (בעצמו) יש למחול מיד*.

[ועפ"ז אולי י"ל שההמשך במדרשים "ומנין שאם סרח כו" – שנקרא חוטא אם אינו מוחל לו – מדובר בפעם הג', כדמב"ם הל' תשובה שם ה"ט. וראה חבור התשובה למאירי שם].

ובשו"ע אדמו"ר הזקן (שבהערה 32) ס"ד "המוחל לא יהיה אכזרי מלמחול אלא ימחול לו מיד", אף שכתב לפני"ז ס"ב דהמפייס ילך פעם ב' ופעם ג'. ובאגרת התשובה פ"א "שצריך האדם למחול תיכף ומיד שמבקשים ממנו מחילה ולא יהא אכזרי מלמחול ואם ביקש ממנו ג"פ כו". ואכ"מ.

(62) בהל' חובל ומזיק שם ה"ט.

(63) ה"ט.

(*) אבל בתנחומא לפנינו "נעשה להם אכזרי", היינו ששייך לא למוחל כי אם לנמחל.

(64) ראה הערה 54.

י. כתיב⁶⁸ "מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל", וכשם שהדברים אמורים בנוגע לישראל, ש"דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון" למחול "בלב שלם ובנפש חפצה"⁶⁹, ולמחול מיד, ועד כדי כך – שאפילו לגבי המחילה שעל החטא הפרטי כתב הרמב"ם בסיום דבריו בהלכות חובל ומזיק "וכל הממהר למחול הרי הוא משובח ורוח חכמים נוחה הימנו",

הרי מובן שכן הוא, ו"על אחת כמה וכמה", במדתו של הקב"ה – אשר "מחילה היא ממדת הרחמים ומדותיו הקדושות אינן בבחינת גבול ותכלית"⁷⁰ – שהוא ממהר למחול לישראל על כל הדברים הבלתי־רצויים, ובאופן של חן וחסד ורחמים בטוב הנראה והנגלה, וזה גופא מעורר את ישראל ומסייע להם להיות "ישראל עושין תשובה" מיד, "ומיד הן נגאלין"⁷¹, בגאולה האמיתית והשלימה.

(משיחת ש"פ חוקת תשד"מ)

– לקוטי שיחות חלק כח, חוקת ב
(בתרגום ללשון הקודש)

הרמב"ם (כמו שהקשה הלחם־משנה⁶⁵): בהלכות חובל ומזיק כתב "שהמזיק ממון חברו כיון ששלם מה שהוא חייב לשלם נתכפר לו" ואינו זקוק לבקש מחילה מן הניזק; ואילו בהלכות תשובה מנה גם "או גזלו וכיוצא בהן" בין העבירות שבין אדם לחבירו אשר "אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו"⁶⁶?

כ⁶⁶ אכן, בסוג כפרת החטא על היזק ממון חברו (בלבד) שבו מיירי בהלכות חובל ומזיק, אין נצרכת בקשת מחילה;

אך לגבי שלימות רציו האדם, באופן המדובר בהלכות תשובה, יש לומר שנדרש "לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו" אף בנוגע להיזק ממון חברו בכל אופן שהוא⁶⁷].

(65) בהל' חובל ומזיק שם ה"י. וראה גם תוס' יוהכ"פ ליומא פה, ב ד"ה עבירות.

(66) בלח"מ ובתוס' יוהכ"פ שם מחלקים בין גזול ממון חברו ומזיק ממון חברו. ולכאורה מלשון הרמב"ם בהל' תשובה "או גזלו וכיוצא בהן", וכן ממה שהוסיף (לאחר שכתב "אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו") "אע"פ שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו (ולא "ממון שגזלו" וכיו"ב) צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו", משמע שבכל גווני צריך לרצותו, כבפנים, וכבמפרשים שבהערה הבאה. – אבל בשו"ע אדמו"ר הזקן הנ"ל (הערה *27) מחלק בין גזול ומזיק (כלח"מ ותוס' יוהכ"פ הנ"ל).

(67) ראה גם שו"ת שתי הלחם סט"ו. ספר קובץ על הרמב"ם הל' תשובה שם.

(68) תהלים קמז, יט. שמ"ר פ"ל, ט. וראה גם ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג.

(69) לשון הרמב"ם הל' תשובה שם ה"י.

(70) אגרת התשובה פי"א. ע"ש.

(71) רמב"ם הל' תשובה פ"ז ה"ה.

סיכום

ויבוא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דיברנו בה' ובך התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם.

ופרש"י: **מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהיה אכזרי מלמחול.**

צריך ביאור: מדוע מדגיש רש"י **"מכאן..."** שלא יהיה אכזרי מלמחול, כאילו זה המקור היחידי לכך – בשעה שבמדרש תנחומא (מקור דברי רש"י) מובא מקור נוסף לחובת המחילה: "וכן הוא אומר: 'ויתפלל אברהם אל האלוקים וירפא אלוקים את אבימלך'"?

והביאור בזה:

ישנן דרגות שונות של מחילה: (א) הנפגע מוחל לפוגע על החטא שחטא כלפיו, ובעקבות זאת הפוגע **נפטר מעונש** על מעשהו; (ב) הנפגע מסיר מלבו כל **טינה** כלפי הפוגע; (ג) הנפגע **מתפייס לחלוטין** עם הפוגע, כאילו לא חטא כלפיו הפוגע מעולם.

זהו ההבדל בין מחילתו של אברהם לאבימלך למחילתו של משה לבני ישראל:

תפילתו של אברהם עסקה **בהסרת העונש** מעל אבימלך ("ויתפלל אברהם... וירפא אלוקים את אבימלך") ותו לא; בתפילתו של משה, לעומת זאת, מדגיש הכתוב "ויתפלל משה **בעד העם**" – לא היתה זו תפילה להסרת העונש בלבד, אלא תפילה **לשיקום מעמדו של העם**, דבר המוכיח על התפייסות מלאה של משה עם עם ישראל.

בהתאם לכך, גם ההיענות לתפילתו של משה לא התבטאה בהסרת העונש בלבד, אלא בפעולה שמטרתה היתה **לרומם את מצבו הרוחני של העם** – "עשה לך שרף ושים אותו על נס" במטרה שיהיו "ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים".

זהו הדיוק בלשון רש"י **"מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהיה אכזרי מלמחול"** (שלא כלשון המדרש "שלא יהיה המוחל אכזרי"): **מכאן**, מתפילתו של משה, ניתן ללמוד **שהמחילה עצמה** צריכה להיות נקייה מ"אכזריות" – מחילה בלב שלם, שבה המוחל מתפייס לחלוטין עם הפוגע בו ואינו שומר לו טינה כלשהי בלבד.